

Pražák, Richard

Závažný přínos maďarské bohemistiky

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. V, Řada literárněvědná bohemistická. 2004, vol. 53, iss. V7, pp. 122-125

ISBN 978-80-210-4396-1

ISSN 1213-2144

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/104913>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

prózy 20. století Vladislav Vančura a Jaroslav Durych. Z nich je autorce bližší zřejmě Vančura, jemuž věnovala řadu studií v maďarských časopisech, ať už šlo o *Rozmarné léto* či *Markétu Lazarovou*. Je to právě chronologický princip autorčin, který zkrusluje toto období, neboť zde autorka nepojednává o návratu uvězněných katolických spisovatelů do české literatury v šedesátých letech, ani o tom, že se do českých nakladatelství vrátily i knihy Jaroslava Durycha a Jana Čepa. Přední místo v literatuře šedesátých let měli i Jaroslav Seifert, František Hrubín, Vladimír Holan a další autoři, pojednaní na jiném místě.

Kapitola *Česká literatura sedmdesátých a osmdesátých let* se značně liší od normalizačních přehledů soudobé české literatury. Plným právem u Hankó chybějí konjunkturální literární koryfeje normalizační éry Ivan Skála, Bohumil Říha, Alexej Pludek a další. Autorka do ní zařazuje mnohé autory ze samizdatu či emigrace a u písčících normalizačních autorů rozhoduje u ní jen hledisko kvality. A tak českou poezii tu reprezentují proskribovaní básníci samizdatu Zdeněk Rotrekl a Pavel Rezníček, emigranti Daniel Stroj a Jiřina Fuchsová spolu s normalizačními básníky Karlem Sýsem a Jiřím Žáčkem. Ze samizdatových autorů tu ovšem chybí představitel avantgardní křesťanské poezie Jiří Kuběna, zmíněný jenom okrajově v literatuře šedesátých let jako kmenový autor *Tváře*. Undergroundové hnutí tu zastupují Egon Bondy, Ivan Martin Jirous a Jáchym Topol. Bohatší je zastoupení prózy, kde z normalizační éry zůstali jen zemřelý Ota Pavel, opoziční Jiří Šotola, literární oponent jiráskovské teorie o pobělohorském období jako době temna, autor psychologického románu *Život střídá smrt* Petr Prouza a Miroslav Horníček. Z disentu to pak byli Ludvík Vaculík, Ivan Klíma, Alexandr Kliment, z emigrace Viktor Fischl, Jiří Gruša, Pavel Kohout, Sylvie Richterová a další. Dobrá znalost samizdatové i emigrantské literatury je velkou předností této kapitoly Ludmilly B. Hankó. Škoda, že autorka svou část uzavřela jen velmi stručným pohledem na českou literaturu devadesátých let 20. století, kde se krátce zmiňuje o Jiřím Kratochvilovi, Vladimíru Macurovi, Petru Šabachovi, Michalu Vieweghovi aj.

Maďarský přehled české literatury z pera Veroniky Heč a Ludmilly B. Hankó je nejpodrobnějším dílem toho druhu v maďarské odborné literatuře, ale svou kvalitou i rozsahem se může čestně měřit s mnoha dalšími zahraničními dějinami české literatury. Vzdor některým nedostatkům metodologické i věcné povahy jde o dílo vzácné, obsahuje desetiletí práce skromných maďarských autorů, vyučujících bohemistiku na budapeštské univerzitě. Pro situaci v našich zeměpisných šířkách je příznačné, že jejich knihu nevydalo žádné renomované nakladatelství, ale Maďarská esperantistická společnost. Buď jí za to vzdána chvála a dík!

Richard Pražák

Závažný přínos maďarské bohemistiky

Kniha maďarského literárního historika Tamáse Berkese *A cseh eszmetörténet antinómiái* (Balassi Kiadó, Budapest 2003, 349 stran) je v první části přehledem českých duchovních dějin (eszmetörténet) 19. a 20. století, v druhé části rozbořem českého národního obrození a v třetí části pokusem o typologii přechodu 19. a 20. století v česko-maďarském kontextu na příkladu Masaryka, Jásziho a Březiny. Kniha je doplněna bohatým poznámkovým aparátem, obsáhlým seznamem literatury a jmenným rejstříkem.

První část, nazvaná *Hosszmeteszetek*, se dělí do čtyř kapitol, z nichž první *Ködképek a cseh láthatáron* se zabývá nejnovějšími českými duchovními dějinami (eszmetörténet) po vzniku samostatného Československa v roce 1918. Berkes tu rozebírá názory T. G. Masaryka a jeho hlavního kritika Josefa Pekaře na českou otázku a zřetelně zde preferuje evropsky orientované a historicky lépe podložené stanovisko Pekařovo před jednostranným výkladem Masarykovým, který v českém vývoji nacházel bezprostřední spojitost mezi středověkým husitismem a českým národním obrozením a český vývoj vykládal pouze na základě protestantských tradic. Zabývá se i rozbořem českého charakteru v díle Jana Patočky a Václava Černého a pozornost věnuje i českému katolicismu. Plným právem Berkes v české katolické literatuře vysoce oceňuje dílo Jana Zahradníčka, nepprávem však několika odsuzujícími řádky negativně hodnotí dílo největšího českého romanopisce 20. století Jaroslava Durycha. V pamětech Václava Černého zmiňuje i jeho odsudek lidských slabostí známého literárního vědce a estetika Jana Mukařovského, který byl rektorem Karlovy univerzity v neblahých letech 1948–1953 a pod jehož vedením museli tuto

verzity v neblahých letech 1948–1953 a pod jehož vedením museli tuto univerzitu opustit Václav Černý, Zdeněk Kalista a další významní čeští vědci.

Zajímavá je na straně 19 Berkesova zmínka o „husitském marxismu“, který ovlivňoval po roce 1948 i maďarskou bohemistiku. Má sice pravdu, že základem tohoto pojetí byla koncepce Františka Palackého a T. G. Masaryka, avšak tím, kdo jejich myšlenky postuloval ve výrazně marxistickém duchu byl Zdeněk Nejedlý, s jehož interpretacemi se setkáváme i v maďarské literární vědě 50. let 20. století a pro jehož pojetí je zvláště příznačný pojem „husitský marxismus“. Jaké neblahé následky přinesl komunistický režim české literatuře, osvětlil Berkes názorně na základě hodnocení Antonína Měšťana a Milana Kundery, kteří přiblížili čtenářům komunistický teror vůči českým spisovatelům a knihám po roce 1948 i „normalizační“ opatření po roce 1968.

Druhá kapitola *Valahol a csehek is utat vesztettek* obsahuje kritiku českého jazykového nacionalismu a obhajobu politického pojetí národa u Bernarda Bolzana, jak ji zdůraznil Jan Patočka. Národ se u nich rovná součtu všech obyvatel země bez ohledu na národnost. V souvislosti s tím hodnotí Berkes i *Dějiny národu českého* (Csehország története) Františka Palackého a nechápe je tradičně pouze jako vyličení bojů Čechů s Němci, ale zdůrazňuje i Palackého liberalismus a návaznost jeho pojetí národa na iniciativu Bolzanovu. Také u Palackého pojem český (csehország, böhmisch) zahrnuje jak Čechy, tak i české (csehország) Němce.

Třetí kapitola *A cseh újjászületés mint irodalmi kánon* vychází z díla Vladimíra Macury *Znamení zrodu. České obrození jako kulturní typ* (A születés jegye. A cseh újjászületés mint kulturális típus), Praha 1983, které bylo pokusem o novou více literárněvědně než historicky zaměřenou typologii českého národního obrození. Berkes poukazuje na splyvání romantiky s biedermeierem v českém obrození a podrobněji se zabývá mystifikačním prvkem v české poezii (falza Václava Hanky atd.). K biedermeierovské idyle řadí Berkes i *Babičku* Boženy Němcové. Pochybuje o jejím realismu a zdůrazňuje její sentimentální rysy v duchu učení J. J. Rousseaua.

Ve čtvrté kapitole první části *A hazafias öntudat profán mítoszai* zkoumá Berkes vývoj české literatury od barokního historismu k národní romantice a zrod tohoto historismu po roce 1620. Poukazuje na to, že řada badatelů od Pekaře po Patočku chápe české národní obrození jako pokračovatele baroka, a vztah baroka k národnímu obrození pokládá za kontinuitní a nikoliv diskontinuitní. Obraz barokního období jako „doby temna“ pomáhal utvářet již František Palacký. Baroko získalo neprávem pověst kosmopolitního nevlasteneckého jevu. Ve skutečnosti barokní patriotismus se opíral o historickou argumentaci, o zdůrazňování někdejšího samostatného českého království a tímto rysem měl blízko i k romantickému historismu a jeho obrazu české minulosti. Zmiňuje se o Šaldově soudu o příbuznosti katolického a protestantského baroka, jak na ni poukázal při srovnání díla Jana Ámose Komenského a Bohuslava Balbína. Ve spojitosti s touto problematikou Berkes často připomíná soudy Jana Patočky v díle *Co jsou Češi? – Was sind die Tschechen?* (Praha 1992), místy i s kritickým vyzněním, s nímž je možno souhlasit a je možno je rozšířit i na Patočkovu tezi o protikladnosti novodobého nacionalismu a osvícenství v českém obrození. Prvky nacionalismu můžeme pozorovat již u představitelů první osvětské generace (Procházka, Voigt, aj.), kteří v návaznosti na středoevropský humanismus 15. a 16. století stavěli klasické vzdělání do služeb českého národního hnutí z odporu ke germanizačním snahám císaře Josefa II. Vždyť z odporu k jeho centralizačnímu úsilí se zrodilo na sklonku 18. století v rakouském Nizozemí národní hnutí, jež později v roce 1830 vedlo ke vzniku samostatné Belgie.

Druhá část Berkesovy knihy se nazývá *A nemzetébredzők kora*. Začíná rozsáhlou kapitolou o českém osvícenství, která je vystižným zobrazením tohoto údobí českých dějin. Hovoří o hospodářských a demografických základech osvětského období, o jeho křesťanských počátcích, na což se často zapomíná, a podrobně objasňuje i osobnost hraběte Šporka a olomoucké vědecké společnosti Societas incognitorum při rozvoji raného osvícenství v Českých zemích. Zde možno připomenout, že právě v časopise této společnosti *Monatlche Auszüge* v roce 1747 nacházíme první doklady o stycích českých a uherských osvícenců, jež pak na poli historické vědy rozvíjel v 60. letech 18. století zejména Gelasius Dobner, který si dopisoval se zakladatelem kritického dějepiscetví u Maďarů Györgyem Prayem. Berkesův rozbor historické činnosti Gelasia Dobnera možno vysoce ocenit, stejně jako jeho přehled rozvoje českého osvícenství v 70. letech 18. století, kdy se setkáváme s nebyvalou spoluprací české i německé vědy v osvětských Čechách. Berkes podrobně osvětluje i spor mezi Seibtem a Bornem a rozebírá Voigtovy publikace *Effigies Virorum eruditorum atque Artificium Bohemiae et Moraviae I-II* (1773, 1775) a *Abbildungen Böhmischer*

und Mährischer Gelehrten und Künstler I-IV (1773, 1775, 1777, 1782), které mají značný význam i pro poznání starší české literatury. Cenným příspěvkem k obrazu českého osvícenství je i Berkesova podkapitola *Az etikai és tartományi hazafiság között*, která poukazuje na dvojí vlasteneckou vazbu českého osvícenství, jež se nevázalo jenom na zemský patriotismus české šlechty (Dobrovský), ale i na jazykově podmíněné vlastenectví lidových vrstev, jak je představuje české divadlo na sklonku 18. století (Václav Thám a jiní). Josefu Dobrovskému jako nejvýznamnějšímu představiteli českého osvícenství věnuje Berkes samostatnou podkapitulu, v níž podrobně popisuje jeho životní dílo i odlišnost od programu Jungmannova.

Ten vylíčil Berkes podrobně v další kapitole, nazvané *Második nemzedék: a kultúra mint program*. Průběh českého národního obrození pod vedením Josefa Jungmanna odpovídá klasickému určení národního obrození, jak jej v duchu názorů Emila Niederhausera charakterizuje Tamás Berkes na straně 178, „hogy egy szűk értelmiségi csoport a kulturális önépítés programjával sikeres kísérletet tesz a nyelvi alapon álló modern társadalom megalakítására“.

Autor oprávněně připomíná srovnání české a maďarské jazykové obnovy (nyelvújítás) od německého vědce Henrika Beckera z roku 1948, na něž jsem poprvé upozornil již ve své knize *Josef Dobrovský als Hungarist und Finno-Ugrist* (Brno 1967). V podkapitole *Szláv összetartozás – panszláv rétorika* osvětluje Berkes vliv Herderova panslavismu na myšlenku slovanské soudržnosti a rozebírá v této souvislosti zejména básnický epos Jána Kollára *Slávy dcera*.

Po vzoru Oszkára Sárkánye nazval Berkes další kapitolu druhé části své knihy *A fiatal Palacký* a poukázal v ní na význam pobytu Františka Palackého v Bratislavě pro jeho další duchovní vývoj. Svou účast na konferenci k 200. výročí narození Františka Ladislava Čelakovského zúročil Berkes v kapitole *Čelakovský - a Százlevelű róza költője*. Čelakovského pokládá za nejvýznamnějšího básníka české obrozenecké literatury před vystoupením Karla Hynka Máchy. Přibližuje jeho tragický osud v roce 1835, kdy pro sarkastickou zmínku o brutalitě ruského cara Mikuláše II. v Polsku musel opustit zaměstnání a ocitl se na dlažbě bez možnosti získat vhodnou práci. Jeho situaci zlepšilo až jmenování profesorem slavistiky v polské Wroclavi v roce 1842. Berkes pak píše o známém vlivu Sándora Kisfaludyho na vznik Čelakovského básnické sbírky *Růže stolistá (A százlevelű róza)*, kde použil i tzv. strófu Kisfaludyho. První na tuto věc upozornil slovenský badatel L. Ťudvíť Šmelík ve sborníku *Slovenská miscellanea* (Bratislava 1931).

Kapitola *A cseh romantika* je věnována především Karlu Hynku Máchovi a Karlu Sabinovi, jehož dílo je v Maďarsku méně známé, ačkoliv obsahuje mnoho maďarských souvislostí. Již v letech 1848–1849 obdivoval Sabina maďarskou revoluci v *Novinách Lípy slovanské* a později seděl ve vězení v Olomouci společně s maďarskými revolucionáři, jak na to vzpomíná ve své knize *Oživené hroby (Élet a sírban)* z roku 1870. Další kapitola této části nazvaná *A politikai emancipáció felé* rozebírá politickou etapu rozvoje českého národního obrození, spatjato již s austroslavismem Františka Palackého a Lva Thuna i s novinářskou činností Karla Havlíčka Borovského. Ve spojitosti s českým národním hnutím připomíná i činnost českých (csehországi) Němců, jejich časopisy a almanachy *Ost und West*, *Libussa* a jiné. Připomíná, že radikální a revoluční snahy, stejně tak jako konzervativní tendence Čechů a Němců, se ubíraly často jedním směrem a že národnostní rozlišování tu není na místě.

Třetí část Berkesovy knihy se nazývá *Két századforduló* s podtitulem *A cseh és a magyar századforduló tipológiájához*. Berkes se tu obírá v kapitole *Masaryk és a századvég* úlohou Tomáše Garrigue Masaryka v českém veřejném životě na sklonku 19. století, v další kapitole *Masaryk és Jászi* srovnává oba politiky a konečně v kapitole *Otokar Březina cseh és magyar kontextusban* srovnává na příkladě Březinové celou českou i maďarskou literaturu na přelomu 19. a 20. století. Nejprve podrobně objasnil Masarykovu cestu k realistické politice a jeho pojetí české otázky. Připomenul i Gollova a Pekařovu kritiku Masarykovy koncepce, spjaté s husitstvím a českobratrstvím. Podle obou zmíněných historiků bylo třeba při objasňování české otázky přihlížet i ke katolické složce české společnosti a českou otázku posuzovat v evropském kontextu.

Objevné je Berkesovo srovnání názorů T. G. Masaryka a Oszkára Jásziho, kde poukazuje na jejich shodnou kritiku díla Karla Marxe a na jejich blízké představy o budoucnosti rakousko-uherské monarchie. Zvláště zajímavý je pro nás Berkesův rozbor maďarské literatury o Masarykovi z 80. a 90. let 20. století, kdy v ni zazněly značně disparátní soudy. Kdežto Kristóf Nyíri v 80. letech pokládal mladého Masaryka za představitele „rakouského konzervativismu“, naopak Miklós Tamás Gáspár jej tehdy prohlásil za součást socialistického dědictví. Zcela krajní názor

vyslovil v roce 1990 maďarský emigrant Sándor Kostya, když ve své knize *A Felvidék* označil Masaryka za nemravného ateistu.

Zajímavá, ale obsahově poněkud špatně uspořádaná, je závěrečná kapitola *Otokar Březina a cseh és a magyar kontextusban*. I když autor poukazuje na paralelní jevy v české a maďarské literatuře (manifest České moderny a vystoupení Nyugatu a jiné), hlubší srovnání mezi maďarským a českým literárním vývojem tu chybí. Český symbolismus nepředstavuje jen Otokar Březina, ale také Antonín Sova a další autoři, a mezi maďarským a českým symbolismem jsou mnohé v Berkesově knize nezpomenuté rozdíly (zásadní je například rozdíl mezi symbolismem Otokara Březiny a Endre Adyho). Také Březinovu maďarskou recepci nelze omezit jen na Kassáka, i když je Berkesovou zásluhou, že jasně odsoudil Kassákův názor o údajném komunistickém zaměření Březinově jako naprosto neodůvodněný.

Přes několik málo kritických připomínek možno označit Berkesovu knihu *A cseh eszmetörténet antonómiai* za vynikající přínos maďarské bohemistiky k poznání českého duchovního vývoje (eszmetörténet), zejména českého národního obrození. Po syntéze Ludmilly B. Hankó a Veroniky Heé *A cseh iradalom története a kezdetektől napjainkig* (Budapest 2003, 968 stran) je kniha Tamáse Berkese dalším význačným přínosem maďarské bohemistiky současnému bádání. Jde o přínos podstatný, založený na zevrubné analýze zkoumané problematiky, na kritickém zhodnocení dosavadní literatury a na originálním, teoreticky dobře fundovaném pohledu na složitou problematiku vývoje české literatury od barokního období až do roku 1918 s důrazem na české národní obrození a s výhledem na současný stav studia této problematiky.

Richard Pražák

Nathanael Vodňanský z Uračova: *Theatrum mundi minoris*.

K vydání připravili a ediční poznámkou opatřili Hana Bočková a Jiří Matl, doslov napsala Hana Bočková. Brno, Theasaurus absconditus IV, Atlantis 2001, 295 s.

Člověk je malý a malý, přesněji nicotný, je i jeho svět – to je určující myšlenka nejen *Theatra mundi minoris* Nathanaela Vodňanského z Uračova, ale obecně celé řady děl literatury české (např.: Matouš Konečný, Bartoloměj Paprocký z Hlohoh, Jan Amos Komenský) i evropské (Rodrigo Sanchez de Arevalo, Christian Heinrich Schweser aj.), přijímající ochotně metaforu světa jako divadelního jeviště a člověka jako nebohého a nedokonalého herce, pachtícího se za marnou vidinou čehosi vznešeného.

Nathanael Vodňanský z Uračova zprostředkovává svým překladem českému čtenáři text francouzského humanisty Pierra Boaistuaua z roku 1558, nepřistupuje k němu však pouze jako pasivní překladatel. Vlastní invenci vtěluje do obsáhlé předmluvy, ve které spojuje výchozí metaforu theatra s historickými římskými aedificiis theatrorum, a předkládá tak čtenáři životní cestu člověka jako pouť skrze pět typů „kratochvilných plací“, čímž obohacuje zaběhnutá schémata daného žánru o nový originální prvek (zpravidla autoři postupují po jednotlivých etapách lidského života nebo využívají členění podle povolání, případně podle společenských tříd). Jeho text je, v návaznosti na prostředí starého Říma a samozřejmě i v souvislosti s obecně humanistickým směřováním, protkán odkazy na antickou literaturu i realie, citacemi antických autorů a četnými exempli týčch zdrojů. Vodňanský je k postavení lidí ve světě maximálně pesimistický a člověk je pro něj pouze „nejmrzutější a nejohavnější semeno, v nečistotě chlipné počat“ (s. 22), bezcennější a ubožejší než zvíře.

Ve stejném duchu pak následuje meritorní část, tedy překlad Boaistuauova textu, sestávající ze tří knih, z nichž každá dokazuje lidskou ubohost jiným způsobem. V první se vracíme k srovnání člověka se zvířaty probranému již v předmluvě, v druhé Boaistuau volí typický schéma různých zaměstnání a ukazuje jejich bídu a nástrahy, ve třetí pak přímo vybírá hlavní příčiny lidského utrpení (hlad, nemoci, přírodní katastrofy) a podrobně rozebírá jejich dopad na onoho slabého nicotného tvora. I původní text je založen na četných exemplech a citátech, především antického původu.

Pesimismus celé knihy je umocněn především Vodňanského rozhodnutím vypustit druhou část Boaistuauova spisu, která oslavou člověka doplňuje první část o protipól, a uvádí tak celkové vyznění do jakési útěsné rovnováhy, podobně jako Komenský svůj Labyrint světa zmírňuje Rájem srdce. Vytoužená katarze tedy otřeseného a poníženého čtenáře nečeká. Neveselé ladění zřejmě vyplývá z nelehké společensko-politické situace předznamenávající tak mimo jiné i neúspěšný pesimismus barokní.